

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 25, Αρ. 1 (2005)

Μνήμη Κοσμά Ψυχοπαίδη / Αφιέρωμα: Πόλεμος, ηγεμονία και πολιτική (β' μέρος)

Γιώργος Τσεμπελής, Εμφωλευμένα παίγνια. Η ορθολογική επιλογή στη συγκριτική πολιτική, μτφρ.: Παναγιώτης Νάνος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, 413 σελ.

Άρης Αλεξόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.14705](https://doi.org/10.12681/hpsa.14705)

Copyright © 2017, Άρης Αλεξόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αλεξόπουλος Α. (2017). Γιώργος Τσεμπελής, Εμφωλευμένα παίγνια. Η ορθολογική επιλογή στη συγκριτική πολιτική, μτφρ.: Παναγιώτης Νάνος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, 413 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 25(1), 169–175. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14705>

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΕΜΠΕΛΗΣ, *Εμφωλευμένα παίγνια. Η ορθολογική επιλογή στη συγκριτική πολιτική*, μτφρ.: Παναγιώτης Νάνος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, 413 σελ. (ελλην. έκδοση του: G. Tsebelis, *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*, University of California Press, Berkeley 1990).

Η έκδοση στα ελληνικά από τον οίκο Παπαζήση του κλασικού πλέον στη διεθνή βιβλιογραφία βιβλίου του Γιώργου Τσεμπελή, *Εμφωλευμένα Παίγνια. Η ορθολογική επιλογή στη συγκριτική πολιτική* υπηρετεί με τον καλύτερο τρόπο την ανάγκη σύνδεσης της ελληνικής πολιτικής επιστήμης με τους σύγχρονους προβληματισμούς και τάσεις πάνω στα μεθοδολογικά εργαλεία, τα ερευνητικά ερωτήματα και πιθανές απαντήσεις στο πεδίο της διεθνούς σύγχρονης πολιτικής επιστήμης.

Οι δεοντολογικές συζητήσεις για το «δέον» στην πολιτική πράξη, προνομιακό πεδίο της πολιτικής φιλοσοφίας και κυρίαρχο ρεύμα στην ελληνική πολιτική επιστήμη, μπορούν να τροφοδοτήσουν αλλά και να τροφοδοτηθούν από τις θετικές αναζητήσεις για το «είναι» και το «γιατί», προνομιακά πεδία της σύγχρονης πολιτικής ανάλυσης. Εκεί νομίζω είναι και το ζητούμενο για την ελληνική θετική πολιτική επιστήμη. Να ξεφύγει από τον έντονα περιγραφικό και καταγραφικό της χαρακτήρα. Εκεί πρέπει να μεταφερθεί το βάρος της πολιτικής έρευνας. Για να γίνει αυτό χρειαζόμαστε αποτελεσματικά μεθοδολογικά εργαλεία. Το αναλυτικό πλαίσιο της ορθολογικής επιλογής και της θεωρίας παιγνίων σε συγκριτική βάση είναι μια αρκετά ελκυστική πρόταση που κερδίζει συνεχώς έδαφος στις κοινωνικές επιστήμες ακριβώς λόγω των ερμηνευτικών και, κυρίως, των προβλεπτικών δυνατοτήτων της.

Το βιβλίο εντάσσεται στη σειρά των εκδόσεων Παπαζήση «Βιβλιοθήκη Πολιτικής Οικονομίας και Νέα Πολιτική Οικονομία» που διευθύνει ο καθηγητής Ηλίας Κατσούλης. Πρέπει να τονισθεί εδώ

η σημαντική συμβολή της σειράς στον εμπλουτισμό της ελληνικής βιβλιογραφίας με κορυφαία και κλασικά πλέον κείμενα της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης (Downs, *Οικονομική Θεωρία της Δημοκρατίας*, Olson, *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης*, Hirschman, *Αποχώρηση, Διαφωνία και Αφασία*). Ενώ τα βιβλία αυτά σημάδεψαν και διαμόρφωσαν με την επιρροή τους τις κυρίαρχες τάσεις στη διεθνή πολιτική επιστήμη, στη χώρα μας μεταφράστηκαν με καθυστέρηση άνω των 30 ετών χάρη στην προσπάθεια του καθηγητή Κατσούλη. Το βιβλίο του Τσεμπελή *Εμφωλευμένα παίγνια* θεωρείται πλέον κλασικό στη διεθνή βιβλιογραφία της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης. Ακόμη και οι πολιτικοί επιστήμονες που δεν το έχουν διαβάσει γνωρίζουν την ύπαρξη του. Μόνο από τις παραπομπές που γίνονται σε αυτό στη διεθνή βιβλιογραφία φαίνεται η επιρροή.

Η δουλειά του Τσεμπελή ενσωματώνει, ακριβώς, με άριστο τρόπο το αίτημα της καθιέρωσης της πολιτικής επιστήμης ως κλάδου που επιχειρεί να αναδείξει θεωρητικές κατασκευές με στόχο την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε συνθήκες πολιτικής λειτουργίας. Χρησιμοποιεί τη θεωρία παιγνίων ως μέθοδο λογικής παραγωγής (logical deduction). Στηριγμένος σε προηγούμενη γνώση (prior knowledge) για την ανάδειξη των πιθανών βασικών παραμέτρων του ερμηνευτικού σχήματος οικοδομεί ένα μοντέλο μετάφρασης του υπό μελέτη πολιτικού φαινομένου σε γλώσσα θεωρίας παιγνίων (δρώντες, κανόνες). Στη συνέχεια, απαγωγικά, με τη βοήθεια της θεωρίας παιγνίων αναζητά τις στρατηγικές εκείνες τις οποίες, αν ακολουθήσουν οι δρώντες, θα οδηγηθούν σε μια κατάσταση από την οποία δεν θα θέλουν να αποκλίνουν (Nash equilibrium). Γι' αυτό και το σημείο λέγεται κατάσταση ισορροπίας. Σε αυτή την ικανότητα της θεωρίας παιγνίων οφείλεται και η μεγάλη προβλεπτική της δυνατότητα. Είναι σε θέση να κατασκευάζει ισχυρισμούς-υποθέσεις που να λένε ότι, αν οι εμπλεκόμενοι δρώντες λειτουργήσουν κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες ορθολογικά, θα ακολουθήσουν συγκεκριμένες στρατηγικές που θα τους αποφέρουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για την εξυπηρέτηση των στόχων τους. Στη συνέχεια, αυτοί οι ισχυρισμοί μπορούν να ελεγχθούν στην πράξη εμπειρικά. Η συσσώρευση γνώσης λαμβάνει χώρα από τον έλεγχο του πώς διαφορετικές προϋποθέσεις οδηγούν σε διαφορετικές προβλέψεις και ερμηνείες και όχι από το αν η ορθολογική συμπεριφορά αποτελεί λεπτομερή και ρεαλιστική απει-

κόνιση της πολιτικής συμπεριφοράς. Η απάντηση που δίνουν συνήθως οι θεωρητικοί του ορθολογισμού (Friedman) στο ότι το ορθολογικό υπόδειγμα παραλείπει σημαντικές πλευρές του υποκειμένου λήψης απόφασης, είναι ότι κάθε αναλυτικό σχήμα αποτελεί μορφή αφαιρέσης που πρέπει να κρίνεται από την ευρυστική του δυνατότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ο Τσεμπελής επιχειρεί μια συστηματική αποτίμηση των βασικών επιχειρημάτων για τα υπέρ και τα κατά της χρήσης της ορθολογικότητας ως υποδείγματος ανάλυσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αντί της εύκολης αποδοχής της αναλυτικής μόνον αξίας του ορθολογισμού, μας προτείνει να δούμε την ορθολογικότητα ως στοιχείο που χαρακτηρίζει ένα υποσύνολο του συνόλου των αποφάσεων που λαμβάνουν τα υποκείμενα. Όταν οι άνθρωποι είναι σε θέση να αναγνωρίσουν στόχους, μέσα και κανόνες που προσδιορίζουν τη δυνατότητα επίτευξής τους, τότε και μόνο τότε μια θεωρία ορθολογικών επιλογών μπορεί να εξηγήσει τη συμπεριφορά τους. Πολλές από τις αποφάσεις των ανθρώπων δεν είναι προϊόν στοχοθέτησης και συστηματικής επιδίωξης. Γι' αυτές, η υπόθεση της ορθολογικότητας δεν μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός αποκωδικοποίησης και κατανόησης τους. Ευτυχώς όμως η πολιτική συμπεριφορά παίρνει συχνά τη μορφή συστηματικών και μεθοδικών επιδιώξεων από δρώντες που συναντώνται και συγκρούονται κάτω από συγκεκριμένες υποκειμενικές και αντικειμενικές συνθήκες στους στίβους-αρένες της πολιτικής. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ορθολογική υπόθεση αποδεικνύεται όχι μόνο ρεαλιστική απεικόνιση της συμπεριφοράς αλλά και εργαλείο μεγάλης αναλυτικής δυνατότητας.

Με τη χρήση εννοιών και εργαλείων από τη θεωρία παιγνίων στην πρωτοποριακή του δουλειά, ο συγγραφέας ξεφεύγει από τη στατική παράδοση της θεωρίας ορθολογικών επιλογών των δεκαετιών του 1950 και του 1960 όπου ο δρων έχει στόχους και προσπαθεί να πάρει τη βέλτιστη απόφαση για την εξυπηρέτησή τους μέσα σε ένα ακίνητο περιβάλλον δράσης. Αυτή η προσέγγιση αντιμετωπίζει το περιβάλλον του δρώντα παθητικά. Ο Τσεμπελής υιοθετεί την υπόθεση της ορθολογικότητας στο πλαίσιο της σύγχρονης θεωρίας παιγνίων που το 1990 που γράφεται το βιβλίο, έχει κερδίσει σημαντικό έδαφος στη μικροοικονομική, στη θεμελιωμένη στη μικροοικονομική μακροοικονομία και στη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση η ορθολογικότη-

τα τοποθετείται στον δυναμικό χώρο της διάδρασης ανάμεσα σε δρώντες ενεργά υποκείμενα. Μας προτείνει να αντιληφθούμε τα δρώμενα στο πεδίο της πολιτικής ως μια στρατηγική διάδραση-αλληλεπίδραση ανάμεσα σε δρώντες κράτη, κόμματα, ομάδες, άτομα για την επίτευξη των στόχων τους. Μας αρκεί ότι όλοι έχουν συναίσθηση της ενδεχόμενης δράσης του άλλου. Μας αρκεί ότι οι στόχοι των δρώντων παίρνουν τη μορφή σταθεροποιημένων προτιμήσεων για συγκεκριμένα πράγματα ή καταστάσεις ανάλογα με τις πεποιθήσεις τους για τον κόσμο γύρω τους. Δεν μας ενδιαφέρει από πού προέρχονται οι προτιμήσεις, αυτό είναι αντικείμενο άλλων επιστημών. Οι προτιμήσεις και οι πεποιθήσεις που έχουν μια συστηματική εκδήλωση μπορούν να αναλυθούν και να χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση σύνθετων πολιτικών φαινομένων. Σε αυτό το πλαίσιο ορθολογισμός σημαίνει να κάνω το καλύτερο που μπορώ για την εξυπηρέτηση του στόχου μου.

Εδώ, ωστόσο, μπαίνει το ζήτημα, ότι βλέπουμε συχνά στη θεωρία παιγνίων ο δρων να είναι ένα συλλογικό και όχι ατομικό υποκείμενο (κράτος, ομάδα πίεσης, κόμμα). Πόσο ρεαλιστικό είναι αυτό, πώς γίνεται η μετάβαση από τις ατομικές στις συλλογικές προτιμήσεις και στρατηγικές; Ο Αιτω, με το περιήφημο θεώρημά του, μας μιλά για το αδύνατο της μετάβασης από το ατομικό ορθολογικό στο συλλογικό ορθολογικό χωρίς την ύπαρξη ενός «δικτάτορα» που τελικά επιβάλλει την ορθολογικότητά του στους υπόλοιπους. Ο Τσεμπελής δεν παίρνει θέση στο βιβλίο του για τον τρόπο μετάβασης από την ατομική στη συλλογική ορθολογικότητα. Το κάνει όμως μια δεκαετία αργότερα παρέχοντας μια ολοκληρωμένη θεωρία, αυτή των veto players (*Veto Players: How Political Institutions Work*, Princeton University Press, 2002, υπό μετάφραση από τις εκδόσεις Παπαζήση).

Ένα άλλο κομβικό ζήτημα που προκύπτει είναι ότι μήπως ο ορθολογικά δρων που περιγράφουμε δεν κάνει τελικά πάντοτε την καλύτερη επιλογή στη προώθηση των στόχων του. Πόσα πολιτικά φαινόμενα είναι αποτέλεσμα λανθασμένων (υποβέλτιστων) επιλογών; Τι γίνεται όταν πολλές φορές παρατηρείται αναντιστοιχία στόχων και στρατηγικών; Γιατί στο γαλλικό πολιτικό σύστημα του 1980, παρά τη συμμαχία κομμουνιστών και σοσιαλιστών στην κυβέρνηση, οι οπαδοί των κομμάτων του συνασπισμού δεν υποστήριζαν τον εταίρο τους στον συνασπισμό και έτσι ο συνασπισμός έχανε την έδρα; Γιατί στο Βέλγιο, οι Βαλλόνοι και οι Φλαμανδοί, ε-

νώ θέλουν να ζήσουν μαζί στο ίδιο πολιτικό σύστημα, πυροδοτούν αποσχιστικές κρίσεις; Σε αυτές τις περιπτώσεις, μήπως η υπόθεση ορθολογικότητας είναι λανθασμένη; Μήπως κυριαρχεί ο φθόνος, η συνήθεια ή απλά είναι θέμα πολιτικής κοουλτούρας; – για να θυμηθούμε τους ισχυρισμούς δομολειτουργιστών του 1960, όπως οι Almond και Powell. Ο Τσεμπελής μας προτείνει να μη βιαστούμε να δώσουμε τέτοιες απαντήσεις. Καινοτομεί με το να εισάγει στη θεωρία παιγνίων την αναλυτική κατηγορία της «εμφωλευμένης διάδρασης». Το κάνει για να αποκωδικοποιήσει τη σύνθετη πραγματικότητα, όπου πολιτικοί παράγοντες εμπλέκονται σε στρατηγικές αλληλεπιδράσεις, όπου οι προτιμήσεις και πεποιθήσεις τους τροφοδοτούνται και τροφοδοτούν τα τεκταινόμενα σε περισσότερες της μίας συνδεδεμένες μεταξύ τους αρένες πολιτικής. Σε αυτή τη σύνθετη διάδραση, δεν είναι οι δρώντες μη ορθολογικοί, όπως φαίνεται, αλλά μπορεί να παίζουν σε περισσότερα του ενός ταμπλό και να συνυπολογίζουν συνολικά κέρδη και οφέλη.

Εδώ, μάλιστα, ο συγγραφέας προχωρά ακόμη περισσότερο από τη θεωρία παιγνίων των αρχών της δεκαετίας του 1990, λέγοντας ότι ακόμη και οι κανόνες του παιγνιδιού μπορεί να γίνουν αντικείμενο στρατηγικής διάδρασης ανάμεσα στους δρώντες. Στη δομή αυτή το παίγνιο που παρατηρούμε μπορεί να είναι εμφωλευμένο μέσα σε ένα υπερπαιγνιο για αλλαγή των κανόνων που διεξάγεται ταυτόχρονα, με τους ίδιους παίκτες, αλλά ενδεχόμενα χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να αποδώσει. Έτσι, αυτό που εμφανίζεται ως ανορθολογικότητα είναι ότι εμείς που παρατηρούμε τους δρώντες δεν γνωρίζουμε ότι ενδεχομένως θυσιάζεται το βραχυχρόνιο όφελος σε όφελος του μακροχρόνιου. Σε αυτή την εμφωλευμένη δομή κάποιιοι δρώντες επιδιώκουν να αλλάξουν τους κανόνες διάδρασης προς όφελος τους. Έτσι οι θεσμοί δεν νοούνται ως εξωγενείς περιορισμοί που απλά κληρονομούνται αλλά ως πιθανά αντικείμενα ανθρώπινης δράσης. Αυτό τοποθετεί τον Τσεμπελή στη σχολή σκέψης του νεο-θεσμισμού με έναν ιδιαίτερο, όμως, τρόπο όπου αποθεώνεται η έννοια την πολιτικής. Δεν ακολουθεί τους οικονομολόγους στην παράδοση του Pigou υποστηρίζοντας ότι οι θεσμοί έρχονται ως φυσική συνέπεια για να καλύψουν τις αδυναμίες της αγοράς να συντονίσει ατομικές οικονομικές λειτουργίες με αποτέλεσμα να έχουμε υπερπαραγωγή αρνητικών και υποπαραγωγή θετικών επιπτώσεων προς τρίτους. Ούτε υιοθετεί την άποψη των οικονομολόγων της θεσμικής σχολής ότι οι θεσμοί που μειώ-

νον το συναλλακτικό κόστος, θα αυτο-επιβληθούν μέσα από μια εξελικτική διαδικασία. Απορρίπτει συνολικά την περίπτωση της αυτεπιβολής των θεσμών μέσω της ανάγκης συντονισμού ατομικών ορθολογικών επιλογών.

Αντίθετα, ο Τσεμπελής θεωρεί ότι οι θεσμικές λύσεις είναι συνειδητές επιλογές των εμπλεκόμενων από τη στιγμή που αυτοί συνειδητοποιούν ότι οι προϋπάρχοντες θεσμοί ήταν σε διαρκή σύγκρουση με τα συμφέροντά τους. Εμφατικά, μάλιστα, τονίζει ότι αν γνωρίζουμε τι είδους αποτελέσματα θα προκύψουν από έναν θεσμό, τότε η ψηφοφορία για τα αποτελέσματα μετατρέπεται σε ψηφοφορία για τους θεσμούς. Έρχεται σε σύγκρουση με την πρόβλεψη νεο-θεσμικών πολιτικών επιστημόνων, ότι οι θεσμοί που βελτιώνουν τη θέση όλων έχουν περισσότερες πιθανότητες να υιοθετηθούν, αφού αυτοί σε συνθήκες τέλει πληροφόρησης έχουν χαμηλότερο κόστος υιοθέτησης σε σχέση με θεσμούς που παίρνουν από κάποιους και δίνουν σε κάποιους άλλους. Ο Τσεμπελής ισχυρίζεται ότι σε συνθήκες πλήρους πληροφόρησης θα συμβεί το αντίθετο. Αναδιανεμητικοί θεσμοί θα κυριαρχήσουν ανάλογα με την κατανομή της δύναμης και τη συγκρότηση νικηφόρων συμμαχιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Αυτές είναι οι βασικές έννοιες πάνω στις οποίες ο συγγραφέας θεμελιώνει τη μεθοδολογική πρόταση των εμφωλευμένων παιγνίων. Το κάνει διεξοδικά και με ιδιαίτερα πειστικό τρόπο στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου αντλώντας με άνεση επιχειρήματα από την επιστήμη των μαθηματικών και της στατιστικής έως την επιστημολογία και το σύνολο των κοινωνικών επιστημών και τη φιλοσοφία. Πράγμα που φανερώνει το ευρύ διεπιστημονικό υπόβαθρο γνώσης που τον διακρίνει.

Με τη χρήση των εμφωλευμένων παιγνίων ως πρότυπο ανάλυσης, ο Τσεμπελής στα κεφάλαια 5, 6 και 7 επιχειρεί να φωτίσει σκοτεινές πλευρές σύνθετων πολιτικών φαινομένων όπως αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω και τα οποία έχουν απασχολήσει τη συγκριτική πολιτική ανάλυση. Πώς λειτουργεί η συναινετική δημοκρατία; Εξετάζει την περίπτωση του βελγικού πολιτικού συστήματος και δίνει πειστικότερες απαντήσεις στο πώς καταφέρουν κράτη βαθιά διαιρεμένα στο πεδίο της γλώσσας, της εθνότητας και της θρησκείας να έχουν συστήματα διακυβέρνησης υψηλής αποτελεσματικότητας και νομιμοποίησης. Αναλύει ακόμη τη γαλλική δημοκρατία της δεκαετίας του 1980 για να εξηγήσει το πώς μπορούν

να αυξήσουν τη διάρκεια ζωής τους πολυκομματικές κυβερνήσεις στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Μελετά επίσης τη λειτουργία του βρετανικού εργατικού κόμματος στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 για να διερευνήσει τι γίνεται όταν οι βραχυπρόθεσμοι στόχοι δεν συμβαδίζουν με τους μακροπρόθεσμους στο πεδίο της εκλογικής αναμέτρησης των πολιτικών κομμάτων. Με ποια κριτήρια πρέπει να επιλέγονται οι υποψήφιοι των κομμάτων, αυτό της πιθανότητας άμεσης εκλογής τους ή εκείνο της ιδεολογικοπολιτικής τους συνέπειας και μακροχρόνιας εξυπηρέτησης των πολιτικών στόχων του κόμματος; Αξίζει οι πολιτικοί δρώντες να επενδύουν στη φήμη τους και πότε;

Συμπερασματικά, η συνεισφορά του Τσεμπελή βρίσκεται στην ανάπτυξη νέων μεθοδολογικών εργαλείων ώστε να δοθούν πειστικότερες απαντήσεις και να γίνουν ασφαλέστερες προβλέψεις στο πεδίο της συγκριτικής εξέτασης της λειτουργίας των πολιτικών συστημάτων. Ερωτήματα για την αποτελεσματική και τη νομιμοποιημένη λειτουργία των πολιτικών θεσμών μπορούν να διερευνηθούν μέσα από το αναλυτικό υπόδειγμα των εμφωλευμένων παιγνίων που προτείνει και να συμπληρώσουν με ρεαλισμό τη δεοντολογική πολιτική συζήτηση για το πώς θα θέλαμε να είναι τα πράγματα.

ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ